

Streefbeeld & Actieplan Westerwolde 2030

Regio Deal
**Natuurinclusieve
Landbouw**

Binnen de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland werken vele partijen in acht gekozen gebieden samen aan een landbouw die in balans is met haar omgeving. Dit zijn agrariërs, inwoners, landbouw- en natuurorganisaties, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. De provincies Groningen, Fryslân en Drenthe en het Rijk ondersteunen hen bij deze transitie.

Doel van de regiodeal is om samen te werken aan een

- gezonde landbouw die in 2030:
- winstgevend en trendsettend is;
- gezond kwaliteitsvoedsel produceert;
- bijdraagt aan de biodiversiteit, de bodemvruchtbaarheid
- en de natuurlijke kringloop;
- zorgt voor een (be)leefbaar platteland.

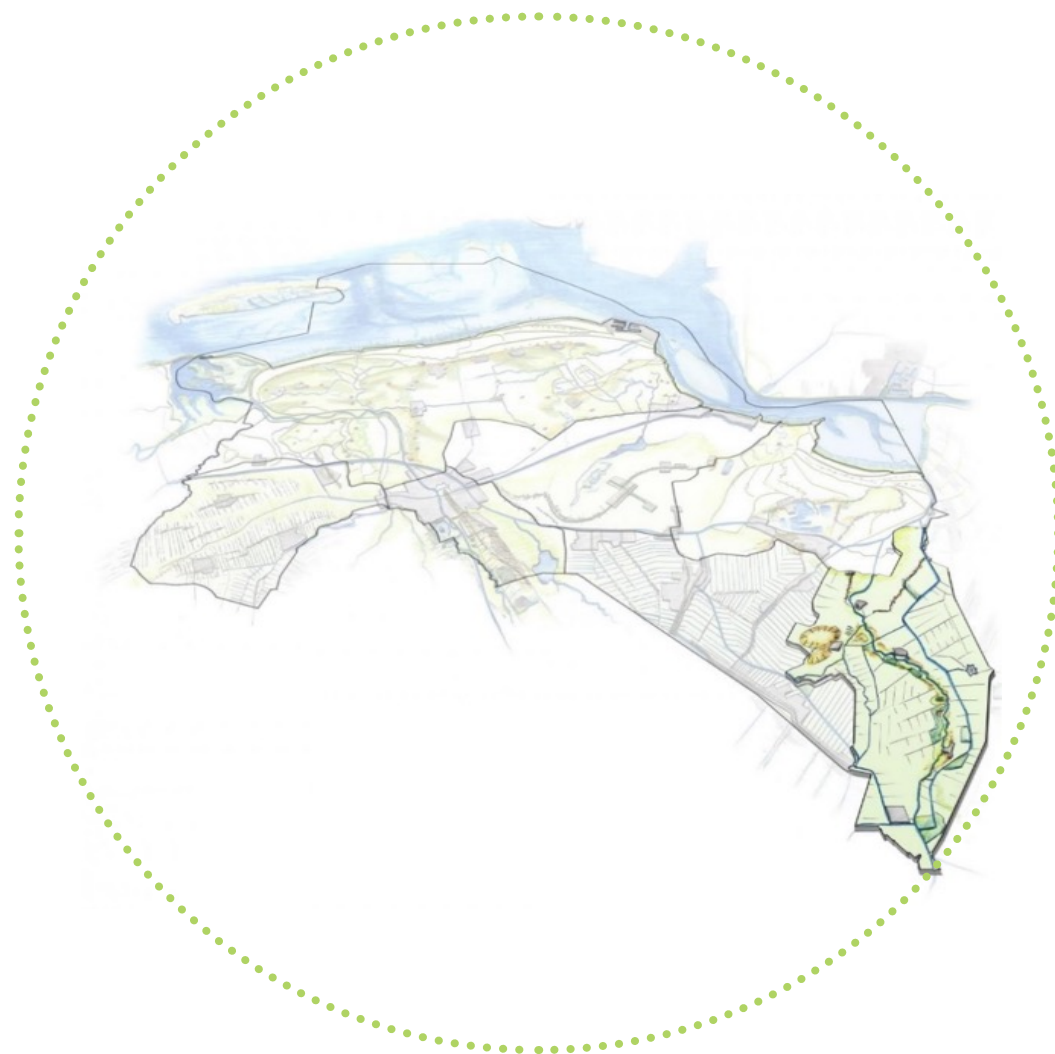
De definitie van het Natuurinclusieve landbouw zoals geformuleerd door het Louis Bolk Instituut en Wageningen UR sluit hier goed bij aan:

‘Natuurinclusieve landbouw is een vorm van duurzame landbouw en onderdeel van een veerkrachtig eco- en voedselsysteem. Deze maakt optimaal gebruik van de natuurlijke omgeving en integreert die in de bedrijfsvoering. Daarnaast draagt natuurinclusieve landbouw actief bij aan de kwaliteit van diezelfde natuurlijke omgeving. Natuurinclusieve landbouw produceert voedsel binnen de grenzen van natuur, milieu en leefomgeving, met een positief effect op de biodiversiteit’ (Erisman, et al., 2017).

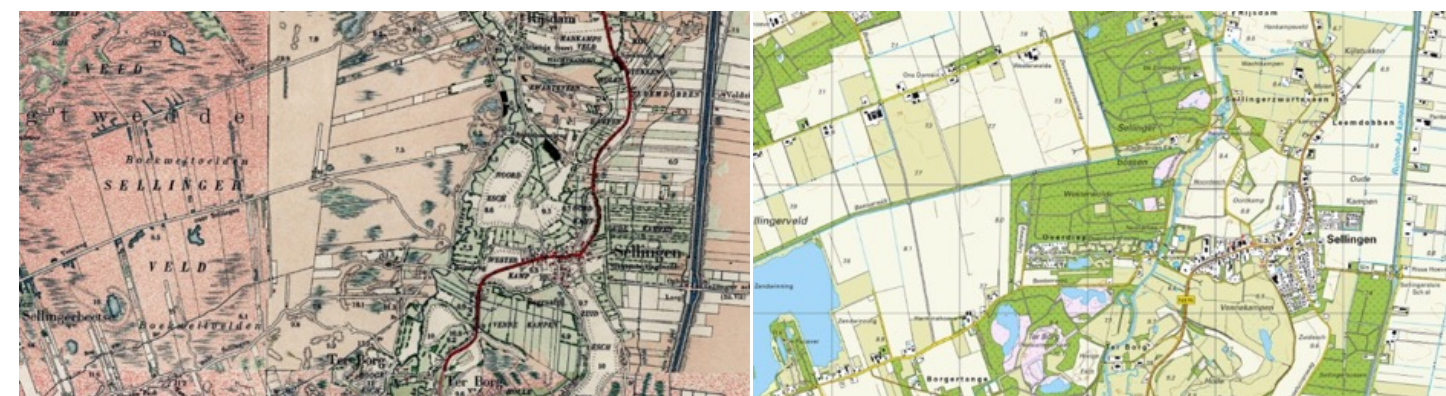
In Westerwolde sluiten in 2030 natuur en landbouw beter op elkaar aan. Door meer samenwerking tussen boeren, gemeenten en natuurorganisaties wordt het landschap verder versterkt en krijgen diverse soorten meer mogelijkheden.

Bovendien is deze verhoging van de biodiversiteit goed voor ondernemers. Door meer diversiteit op perceelsniveau wordt de landbouw minder gevoelig voor bijvoorbeeld ziektes. Maar ook wordt het gebied recreatief aantrekkelijker.

Natuurinclusieve landbouw is daarbij het vertrekpunt. Met grondgebruikers en andere betrokkenen is daarom dit gezamenlijke Streefbeeld opgesteld: waar willen we in 2030 per gebied staan? Welke doelen zijn daarvoor nodig? Dit gedeelte is geen blauwdruk, maar geeft steun bij de in te zetten acties, zodat in 2030 natuurinclusief boeren de gangbare praktijk is. Daarom zijn in het actieplan alvast acties benoemd die bijdragen aan het versterken van de biodiversiteit in het gebied.

Westerwolde is de streek in Oost-Groningen rondom de beken de Ruiten-Aa, de Mussel-Aa en de Westerwoldse Aa. Westerwolde kenmerkt zich door een esdorpenlandschap dat in een langgerekte zone langs de Westerwoldse Aa en de Ruiten Aa ligt. Haar kleinschalige beslotenheid met afwisselend esgehuchten, esdorpen en essen op dekzandkoppen met akkercomplexen, hooilanden in beekdalen en kleine bosjes en houtwallen zijn typerend. De streek is grotendeels agrarisch georiënteerd. Er waren aanvankelijk veel gemengde bedrijven, maar er heeft zich veel specialisatie voorgedaan waarbij veelal gekozen is voor akkerbouw. De streek ontwikkelt zich geleidelijk aan als aantrekkelijk gebied voor toerisme. Een knelpunt hierbij is dat Oost- Groningen bij veel Nederlanders een wat negatieve klank heeft als een afgelegen en saai gebied. De rust en ruimte van het landschap zijn de sterke punten. Het dorpje Bourtange trekt inmiddels veel toeristen door de gereconstrueerde vesting. Het Ruiten-Aa-kanaal is voor de pleziervaart weer bevaarbaar gemaakt en in een vaarnetwerk opgenomen. In deze streek zijn diverse partijen actief die betrokken zijn bij het beheer van het gebied. Enerzijds zijn dit agrariërs, maar ook bijvoorbeeld de gemeente, het waterschap en natuurorganisaties.

Topografische kaarten uit 1915(l) en 1919 (r)

Samenhang natuur, beekdal en landbouw op de essen (Bron: Kwaliteitsgids Groningen)

Landbouw

De gemeente Westervolde bestaat uit 26.700 ha. Daarvan is 18.800 ha (ruim 70%) in gebruik van de landbouw. In totaal zijn er ongeveer 325 boeren in Westervolde, waarvan het merendeel een akkerbouwbedrijf runt. Dit resulteert in grofweg driekwart akkerbouwers en een kwart veehouderij. Eind twintigste, begin eenentwintigste eeuw stopten veel agrarische bedrijven. Ook hier zet de schaalvergroting in met name de akkerbouw door. Landbouw vindt plaats in een grote samenhang met natuurwaarden zoals bossen, landschaps- en waterelementen. De belangrijkste akkerbouwgewassen zijn suikerbieten en zetmeelaardappelen. De afhankelijkheid in inkomenspositie op de agrarische bedrijven van deze 2 teelten is erg hoog (rond 80%). Deze producten worden vaak gebruikt als grondstof voor een veelheid aan (eind)producten voor voornamelijk dierlijke en humane voeding (feed en food) maar ook als grondstoffen voor hoogwaardige producten (farmacie en chemie). Van oudsher maakt graan onderdeel uit van het bouwplan. Er worden echter ook steeds meer uien verbouwd en in delen is ook bollenteelt opgenomen in het bouwplan.

Landschap

Het esdorpen landschap van Westervolde kent veelal structuren vanuit het dorp gedacht. Het landschap is relatief kleinschalig met bosgebieden, afgewisseld met grootschalige landbouw op de zogenaamde ontginningsgronden.

De esdorpen markeren de randen van het beekdal en wegen en paden hebben een meanderend beloop. Er is sprake van een contrast tussen het kleinschalig besloten esdorpenlandschap en het rationele, open heideontginningslandschap. Het rationeel verkaveld jong heideontginningslandschap heeft verspreid liggende agrarische bebouwing. Westervolde is rustiek en een oorspronkelijk landschap met nog veel zichtbare historische kenmerken (zie ook figuur 1).

Water

Het stroomgebied Westervolde is van oorsprong een bekenstelsel dat uitmondt in de Dollard. Het stroomgebied kent grote hoogteverschillen en verschillen in bodemsamenstelling. In het noorden komen overwegend kleigronden voor, die in het verleden zijn ontstaan door invloed van de zee. Naar het zuiden toe liggen de hoger gelegen zand- en veengronden, doorkruist door het beekdal van de Ruiten Aa. Het oorspronkelijke beekarakter is door kanalisatie van de beken sterk aangetast. De laatste jaren werkt het waterschap aan het herstel van de Ruiten Aa. Buiten de beekdalen is het gebied volledig bemalen en is het watersysteem ingericht voor de landbouwfunctie (Bron: Beheerprogramma Hunze en Aa's).

Biodiversiteit

De inrichting van het Natuur Netwerk Nederland in het gebied van Westervolde (voorheen de Ecologische Hoofdstructuur) beslaat een gebied dat begint onder Ter Apel in het zuiden van Oost-Groningen, en 30 kilometer noordwaarts eindigt, ter hoogte van Blijham. In totaal gaat het om circa 2500 hectare grond, allemaal gelegen rond, of in het beekdal van de Ruiten Aa. Daarnaast bevindt zich het Natura 2000 gebied Liefstingsbroek in Westervolde.

In Westervolde is de agrarisch natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG) actief. Door een groot aantal agrarische ondernemers wordt via het stelsel voor agrarisch natuurbeheer actief bijgedragen aan akkervogelbeheer. Daarnaast worden via diverse projecten lokaal maatregelen getroffen om de biodiversiteit van het agrarisch gebied verder te vergroten.

SWOT Analyse

Sterk • Landschappelijke kwaliteit • Verwevenheid • Rust en ruimte	Kans • Toerisme • Gemeenschapszin • Wordt al langer over natuur gesproken
Zwak • Op “afstand” • Waterbeschikbaarheid • Contrast zandrug – rationale ontginning	Bedreiging • Grootschalige ontwikkelingen • Krimp • Inplaatsing van zonnevelden

Analyse van opgaven en kansen

De uitdaging

De nadruk heeft in dit gebied de afgelopen jaren gelegen op het realiseren van het Natuurnetwerk Nederland. Belangrijke opgaves daarbij zijn de natuurontwikkeling en herstel van het cultuurlandschap langs de Westerwoldse Aa en de Ruiten Aa en daarmee samenhangend de 'vernatuurlijking' van het watersysteem. Nu is er een kans voor de landbouw om in Westerwolde een rol te gaan spelen als verbinder van het landschap. Waarbij de scheidslijn tussen het grootschalige rationale landschap van de jonge ontginningen en veenkoloniën naar de beekdalen een geleidelijke wordt. De uitwerking hiervan zal worden afgestemd op de dynamiek, opgave en inzet ten aanzien van de stikstofopgave in Westerwolde.

De verdere ontwikkeling van toeristische en recreatieve mogelijkheden in het gebied is van groot belang. Recreatie en toerisme zijn samen met leefbaarheid als gevolg van krimp hier belangrijke opgaven. Door de aanwezigheid van een sterk natuurnetwerk en in deelgebieden een kleinschaliger landschap klinkt Westerwolde als 'laaghangend fruit' voor natuurinclusieve landbouw. Echter ook in dit gebied is het verduurzamen van het systeem een uitdaging, de opgave is in dit gebied niet 'makkelijk'. Het is belangrijk om inzicht te hebben in de huidige stand van zaken. Wanneer het onduidelijk is wat de bodemgesteldheid en biodiversiteit op dit moment is, dan is het ook lastig te beoordelen of maatregelen effect hebben. Bovendien wordt door ondernemers de vraag gesteld wat er nu goed gaat en wat er verbeterd kan worden. Door het uitvoeren van een nulmeting kan de transitie naar een natuurinclusieve landbouw gevolgd worden. Bovendien kan inzichtelijk worden gemaakt wat op dit moment al werkt en wat niet.

Versterken overgang landbouw natuur

In Westerwolde is de verwevenheid tussen landbouw- en natuurgebieden al aanwezig. Er is echter nog niet overal evenveel samenhang. Op meerdere plaatsen kunnen we spreken over een harde grens tussen waar de landbouw stopt en de natuur begint. In 2030 is door samenwerking tussen natuurbeheerders en agrariërs deze harde overgang verdwenen. Natuurorganisaties en overheden zetten hun grond in zodat akkerbouwers extensiever kunnen produceren, daardoor worden op een groter areaal maatregelen getroffen voor meer samenhang tussen landbouw en natuur. Hiervoor worden landschapselementen, onder andere in de vorm van struweel aangelegd en hersteld.

Aanhaken op routestructuren

Westerwolde is recreatief aantrekkelijk en zal de komende jaren verder worden versterkt. Door maatregelen ten behoeve van biodiversiteit te concentreren rond routestructuren zoals wandel-, fiets- en ruiterspaden kan het publiek hiervan meeprofiteren. Maatregelen die genomen worden zijn onder andere de aanplant van struweel, natuurlijk beheer van bermen, watergangen en akkerranden.

In 2030 is er een routenetwerk voor recreanten waarin biodiversiteit de boventoon voert!

Korte keten stimuleren

Het stimuleren van de lokale(!) korte keten van het product. We gaan 'Made in Westerwolde' ontwikkelen als branding. Vanaf productie naar verwerking, tot verkoop. Er vindt veel afzet plaats van lokale en regionale producten.

In 2030 worden er meer producten lokaal en regionaal afgezet.

Diversiteit op perceelsniveau

Strokenteelt waarbij strook om strook gewassen worden geteeld biedt veel plek voor natuur en heeft veel andere positieve effecten, waaronder natuurlijke plaagbeheersing. In 2030 zijn er meerdere percelen waarin meerdere teelten (cultures) naast elkaar plaatsvinden!

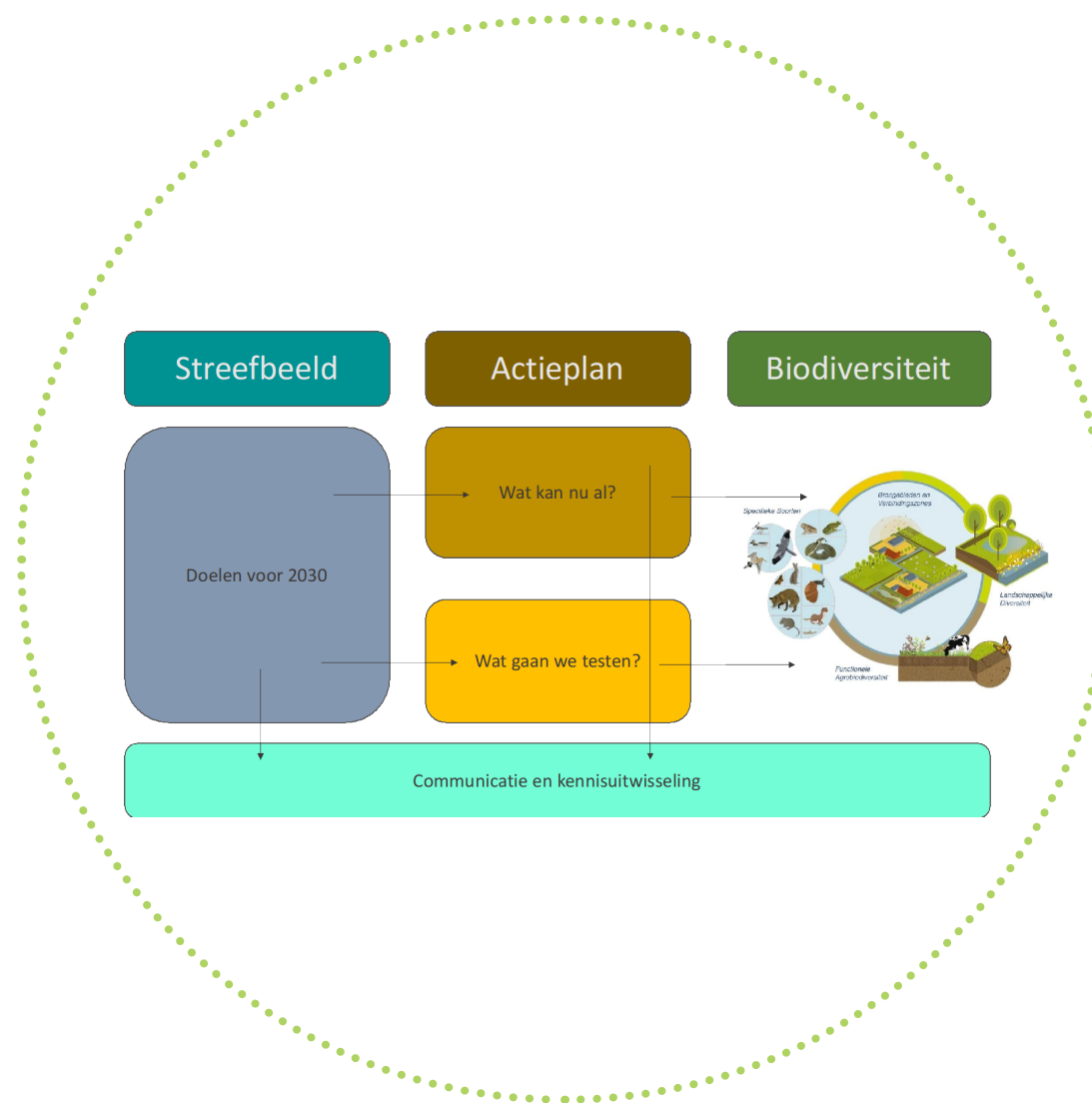
Streefbeeld Westerwolde in 2030

Actieplan Regiodeal Westerwolde

In het streefbeeld is benoemd waar we in 2030 willen zijn. Hiervoor zullen in het kader van de regiodeal, maar ook in diverse andere projecten en initiatieven stappen worden gezet die het streefbeeld dichterbij brengen. Om meer inzicht en structuur te krijgen in deze acties is dit actieplan opgesteld. Op deze manier geeft het actieplan op strategisch niveau richting aan mogelijke initiatieven, groot en klein, die bijdragen aan een natuur inclusief systeem in Westerwolde

Het actieplan is daarmee een strategisch plan waar maatregelen onder passen die bijdragen aan het streefbeeld voor 2030. Daarbij maken we onderscheid in die dingen die nu al kunnen gebeuren (door iedereen die het aangaat), activiteiten die nog nader getest of onderzocht moeten worden en die onderdelen waar communicatie en kennisuitwisseling een grote rol speelt. De pijlers van biodiversiteit zoals die door Erisman et al zijn geformuleerd maken inzichtelijk op welke manier de activiteiten ook bijdragen aan het hoofddoel, het versterken van het natuurlijk systeem. De pijlers die door Erisman worden benoemd zijn: Functionele agrobiodiversiteit, Landschapelijke diversiteit, Specifieke soorten en Brongebieden en verbindingzones. De niveaus die binnen deze pijlers worden onderscheiden passen ook goed bij het streefbeeld zoals dat voor Westerwolde is geformuleerd. Het beheer ten aanzien van specifieke soorten is minder uitgewerkt, maar zal wellicht in projecten verder aan de orde komen.

Wat kunnen we nu al doen?

Er zijn de afgelopen jaren al veel ervaringen opgedaan met maatregelen die bijdragen aan een meer natuurinclusieve landbouw zowel in de regio als ook in de rest van Nederland. Deze maatregelen zijn in sommige gevallen nog niet breed bekend of toegepast. Om zo snel mogelijk resultaat te zien en daarbij te ervaren of maatregelen ook op grotere schaal het gewenste effect hebben zijn acties in deze categorie van belang om het streefbeeld te verwezenlijken.

Streefbeeld	Wat	Wie	Draagt bij aan
Versterken overgang landbouw en natuur	<u>Bestaand natuur- en waterbeheer en landschapselementen met elkaar verbinden</u> Het creëren van een lokaal netwerk van natuur waarin makkelijke kansen zijn voor particulieren om hier op aan te haken. Deze informatie dan ook toegankelijk maken.	Grondbezitters, Provincie, gemeente, waterschap Agrarische ondernemers	Landschappelijke diversiteit
Versterken overgang landbouw natuur	<u>Maaisel gebruiken</u> Gebruik eigen maaisels weer terug in het gebied, van het maaien van schouwpaden bijvoorbeeld.	Grondbezitters, Provincie, gemeente, waterschap Agrarische ondernemers	Functionele agrobiodiversiteit
Versterken overgang landbouw natuur	<u>Bermoverleg</u> Start een overleg over het beheer van bermen tussen gemeente en landbouwsector, maar ook tussen waterschap en landbouwsector.	Grondbezitters, Provincie, gemeente, waterschap Agrarische ondernemers	Functionele agrobiodiversiteit Landschappelijke diversiteit
Korte keten stimuleren	<u>Ketenopbouw in gebied</u> Zorg dragen voor een sterke lokale keten vanaf grondstof naar eindproduct. Dus inclusief de verwerking en de bewerking én de afzet.	Agrarische ondernemers, ketenpartijen, horeca, supermarkten.	Functionele agrobiodiversiteit

Streefbeeld	Wat	Wie	Draagt bij aan
Versterken overgang landbouw natuur	<u>Samenwerking voor biodiversiteit</u> een samenwerking tussen overheid, waterschappen en landbouw om de schouwplicht los te laten, kruidenrijke akkerranden aan te leggen en de strakke kadastrale grenzen te vervagen.	Provincie, gemeente, waterschap, terreinbeheerders, agrarische ondernemers	Landschappelijke diversiteit Functionele agrobiodiversiteit Brongebieden en verbindingzones
Aanhaken op routestructuren	<u>Verbinden van bestaande projecten</u> Maatregelen ten behoeve van biodiversiteit te doen aansluiten bij (recreatieve) routestructuren én het verbinden van bestaande projecten met elkaar en dit netwerk.	Provincie, gemeente, stichtingen, Recreatieve ondernemers	Brongebieden en verbindingzones
Korte keten stimuleren	<u>Lokale branding</u> Lokale producten lokaal verkopen, niet alleen de kraampjes aan de weg, maar ook in horeca en supermarktketens.	Agrarische ondernemers, ketenpartijen, horeca, supermarkten.	

Korte keten stimuleren	<u>Lokale branding</u> Lokale producten lokaal verkopen, niet alleen de kraampjes aan de weg, maar ook in horeca en supermarktketens.	Agrarische ondernemers, ketenpartijen, horeca, supermarkten.	
Korte keten stimuleren (?)	<u>Inzetten op natuurinclusief verdienmodel</u> Landbouwers zijn gebonden aan verplichtingen aan de banken en ketenpartijen. Het mag geen doel op zich zijn om te extensiveren, we moeten de bodemkwaliteit en weerbaarheid willen verbeteren in samenhang met het verdienmodel.	Ketenpartijen, agrarische ondernemers	Functionele agrobiodiversiteit
Versterken overgang landbouw en natuur	<u>Akkervogels</u> In Westerwolde wordt er al veel gedaan voor de akkervogels, met name op de Westeres. Dit soort projecten breder uitdragen		Specifieke soorten Brongebieden en verbindingzones

Streefbeeld	Wat	Wie	Draagt bij aan
	<u>Autochtoon plantmateriaal</u> Adviseren om bij voorkeur gebruik te maken van autochtoon plantmateriaal bij inzaaien en beplanten	Overheden	Landschappelijke diversiteit

Wat gaan we testen?

Ondanks dat er al veel is onderzocht zijn er nog initiatieven die nog nader moeten worden bekeken. Daarbij zijn voorbeelden van nieuwe technieken, maar ook meer fundamentele financiële vragen aan de orde.

Streefbeeld	Wat	Wie	Draagt bij aan
Versterken overgang landbouw en natuur	<u>Akkerranden testen</u> Wat is effect van een akkerrand op gewas en naastgelegen natuur? Welke akkermengsels zijn het meest geschikt?	Kennisinstellingen, grote ketenpartijen, agrarische ondernemers	Functionele agrobiodiversiteit, landschappelijke diversiteit
Aanhaken routestructuren Versterken overgang landbouw en natuur	<u>Uitzoeken meerwaarde aaneengesloten netwerk</u> Wat is de meerwaarde van een breed ecologisch netwerk? Rand --- Sloot ---- Rand	Provincie, gemeente, waterschap, terreinbeheerders, agrarische ondernemers	Landschappelijke diversiteit, brongebieden en verbindingzones
Versterken overgang landbouw en natuur	<u>Monitoring van huidige status en ontwikkeling</u> Laten zien wat er gebeurd is noodzakelijk voor draagvlak en continuïteit	Kennisinstellingen	Landschappelijke diversiteit, brongebieden en verbindingzones Functionele agrobiodiversiteit
	<u>Probleemonkruiden</u> Aanpak formuleren en testen voor het voorkomen van ongewenste onkruiden in naastgelegen of opvolgend gewas	Kennisinstellingen, Agrarische ondernemers	Functionele agrobiodiversiteit
	<u>Functie van rustjaar</u> , blijven onderzoeken	Ketenpartijen? Agrarische ondernemers, kennisinstellingen	Functionele agrobiodiversiteit
	<u>Blijvend onderzoek</u> waarin bodemkwaliteit een plus oplevert in productie en zorgt voor meer (bodem)biodiversiteit.	Kennisinstellingen, grote ketenpartijen	Functionele agrobiodiversiteit

	hebben ze tot hun beschikking en wie hebben ze daarvoor nodig?	
Algemeen	<u>Dialogo tussen stakeholders</u> Het aan de hand nemen van initiatiefnemers die graag willen investeren in natuurinclusiviteit. Het uitleggen waarom je ‘doet wat je doet’, tussen boeren, natuurbeheerders, overheden en burgers.	- Draagvlak -Specifieke soorten -Functionele agrobiodiversiteit -Brongebieden en verbindingzones -Landschappelijke diversiteit
	<u>Loonwerkers als ambassadeur</u> Loonwerkers informeren over hoe ze het beste natuur inclusief beheer kunnen toepassen bij bijvoorbeeld bermen en waterkanten.	- Functionele agrobiodiversiteit - landschappelijke diversiteit

Communicatie en kennisuitwisseling

Veel kennis is al beschikbaar, maar nog niet algemeen bekend. De komende jaren is het daarom belangrijk de infrastructuur te ontwikkelen waarin ervaringen worden gedeeld en de kennis ontwikkeld in projecten en op de proefboerderij verder wordt uitgedragen.

Streefbeeld	Wat	Wie
Algemeen	<u>Inwoner / buurman laten zien wat er in de landbouw gebeurt</u> Om draagvlak te behouden voor de landbouw in de plattelandssamenleving is het belangrijk te laten zien wat de bedrijven doen voor voedsel en biodiversiteit. Een idee dat is geopperd is om hier ook juist andere platforms, denk hierbij aan buurtclubs, dorpsverenigingen te gebruiken	
Algemeen	<u>Scholen betrekken</u> lager onderwijs en voortgezet onderwijs betrekken, lesmodules verzorgen voor op de scholen? Uitnodigen op de boerderij, in de fabriek.	Vakbond, agrarische ondernemers, onderwijs
Algemeen	<u>Maak zichtbaar en zorg voor een beleefbaar platteland</u> Laat burgers een kijkje in de keuken nemen bij agrarische ondernemers, ketenpartijen, etc. zo oogst je meer begrip.	Recreatieve ondernemers Agrarische ondernemers Ketenpartijen
Algemeen	<u>Kweek begrip</u> Vertel wat je doet, en ook duidelijk wat je niet doet! En waarom.	Vakbond Agrarische ondernemers
Algemeen	<u>Fietstocht/route's</u> De boer op! Organiseer speciale routes voor fietsers of wandelaars waarbij ze lokale ondernemers kunnen bezoeken	Recreatieve ondernemers Agrarische ondernemers Ketenpartijen

Algemeen	<u>Verschil consument en burger</u> Er is een verschil tussen de consument en de burger. Hoe bereik je de consument om de prijs te betalen? Hoe bereik je de burger met jouw verhaal?	Vakbonden
Algemeen	<u>Samenwerking tussen gebiedspartijen</u>	Vakgroepen, overheden, ketenpartijen, kennisinstanties, stichtingen, agrarische ondernemers, eigenlijk iedereen
Algemeen	<u>Instrumenten toolbox</u> Inzichtelijk maken op welke manier stakeholders bij kunnen dragen bij het realiseren van een natuurinclusief platteland, welk instrumentarium	- Draagvlak - Specifieke soorten - Functionele agrobiodiversiteit - Brongebieden en verbindingzones - Landschappelijke diversiteit
	hebben ze tot hun beschikking en wie hebben ze daarvoor nodig?	
Algemeen	<u>Dialoog tussen stakeholders</u> Het aan de hand nemen van initiatiefnemers die graag willen investeren in natuurinclusiviteit. Het uitleggen waarom je 'doet wat je doet', tussen boeren, natuurbeheerders, overheden en burgers.	- Draagvlak - Specifieke soorten - Functionele agrobiodiversiteit - Brongebieden en verbindingzones - Landschappelijke diversiteit
	<u>Loonwerkers als ambassadeur</u> Loonwerkers informeren over hoe ze het beste natuur inclusief beheer kunnen toepassen bij bijvoorbeeld bermen en waterkanten.	- Functionele agrobiodiversiteit - landschappelijke diversiteit

